https://doi.org/10.17651/ONOMAST.69.3
Onomastica LXIX, 2025
PL ISSN 0078-4648

ОЛЬГА КАРПЕНКО [OLGA KARPENKO]
olga.petrivna.karpenko@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5522-2565
Інститут української мови НАН України
Київ, Україна

НОТАТКИ З АНТРОПОНІМІЇ XVI СТ. ЗА ІСТОРИЧНИМИ ДОКУМЕНТАМИ ЖИТОМИРЩИНИ

АНОТАЦІЯ

Описано фрагмент антропонімікона Житомирщини XVI ст. На основі залучених історичних джерел розглянуто процес становлення українських антропонімів в одному з найдавніших етнічно стійких теренів східного слов'янства. За документально засвідченими назвами населених пунктів, походження яких пов'язане з антропонімами (це щоразу з'ясовувалося із залученням історико-етимологічного аналізу), зокрема такими, які зберігають сліди дохристиянської номінації та вказують на архаїчні лінгвістичні особливості місцевих традицій, вдалося відновити низку антропонімів: *Радамислъ*, *Хотенъ*, *Ярунъ* та ін. Попри те, що в ойконімії регіону превалюють форми патронімів із суфіксами *-ич*, *-евич*/*-ович*, в основах окремих онімів вдалося віднайти продовження попередньої традиції, яка базувалася на відіменному утворенні назв населених пунктів. Їх небагато, проте вони становлять особливий інтерес завдяки представленим іменам, їх словотвірному оформленню, зокрема із суфіксом **-ęt-*. При тому, що антропоніми, закріплені в основах місцевих ойконімів, структурно бідніші (з огляду на їх однокомпонентність) за вже наявні на той час у побуті двочленні та тричленні антропоніми, їхня інформативність щодо відновлення староукраїнського іменника безцінна. Співіснування старих і нових антропонімних формул у нових історичних умовах засвідчують використані нами джерела. Кількість залучених до розгляду антропонімів достатня, щоб зробити висновки про поширені антропоформули як поміж простолюдинів, так і серед представників еліти. За наявності значної кількості антропонімних формул із суф. *-ич*, *-евич*, *-ович* впадає в око відсутність в антропонімії, зокрема Житомирського замку, вираження патронімічності з суф. *-енко*, властивої в XVI ст. для інших теренів України. Антропонімні формули дослідженого регіону в XVI ст., безсумнівно, зазнали стабілізації. Порівняно з попереднім періодом, простежується помітне збільшення двочленних і тричленних антропонімів. Про кардинальні зміни на цей час говорити зарано.

Ключові слова: антропонім, антропонімна формула, ойконім, імена-композити

This is an Open Access article distributed under the terms of
the Creative Commons Attribution-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License
(https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/), which permits copying and redistribution,
commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited.
© Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025.
Publisher: Institute of Polish Language, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk]

ВСТУП

Увага до власних іменувань така ж давня і багатоаспекта, як й започаткування самоусвідомлення людства. Нині доцільність вивчення історичної антропонімії як надійного джерела дослідження етнічної історії, мови та культури слов'ян загалом, українців зокрема, обґрунтована в сучасних численних працях з антропонімії (див., наприклад, Beneš (1962), Svoboda (1964), Чучка (1970), Худаш (1977), Керста (1984), Wolnicz-Pawłowska (1993), Mytnik (2010), Пахомова (2012)).

Антропонімія Житомирщини, що формувалася від найдавніших часів старожитніми східнослов'янськими племенами деревлян та полян, питомі землі яких належали до слов'янської прабатьківщини, успадкувала найдавніші архаїчні риси іменування людей, нинішніх пращурів українців. Звісно, це викликало значний інтерес науковців до регіону загалом, антропонімістів зокрема. Оскільки становлення української антропосистеми в силу складних соціальних умов припадала на XVI ст., саме цей період, відзначений фіксацією значної кількісті фактичного матеріалу після попередніх відчутних для місцевого населення спустошень краю, став надійним ґрунтом для опису регіональної антропонімії. Серед історичних регіональних документів, які дійшли до нас із тих часів, особливо цінними виглядають описи Житомирського та Овруцького замків, які містять відомості про значну кількість людей різного етнічного та майнового становища. Саме ці документи, які по суті містять значні корпуси антропонімів, ойконіми, які сформувалися в цей період, і лягли в основу нашого дослідження. Саме вони складають надійну основу для нашої мети — простежити еволюцію антропонімів від одночленних до двочленних і тричленних.

Антропонімікону поліщуків в силу стабільності та певної ізольованості населення зовсім невипадково властива лексична архаїка у визначеному синхронному зрізі, що закономірно заохочувало багатьох ономастів, зокрема й поміж згаданих, звертатися до окремих антропонімів, документально засвідчених в писемних пам'ятках регіону. Формуванню прізвищевих назв за історичними пам'ятками XVI ст. з першою спробою етимологічного пояснення низки прізвиськ Житомирщини присвячено працю І.В. Єфименко (2003). У монографії Л.В. Ящук (2020) проаналізовано зафіксовані за опублікованими та рукописними пам'ятками Житомирщини XVI–XVII ст. чоловічі іменування, що сприяло окресленню продуктивних і непродуктивних прізвищевих моделей, характеристиці онімної та апелятивної лексики, відображеної в основах прізвищевих назв. До цієї праці також додано алфавітний покажчик прізвищевих назв простолюдинів і шляхти.

Запропонована нами стаття продовжує дослідження антропонімних формул Житомирщини вказаного періоду за описами Овруцького та Житомирського замків, а також іншими писемними пам'ятками. Реєстр мешканців замків був досить строкатий. Він уміщував місцевих мешканців, жителів навколишніх сіл, а також відомості про чужинців, що значно розширювало уяву про структуру прізвищевих моделей різних верст населення, засвідчувало вже чітко окреслену майнову нерівність, яка зумовлювала розшарування в ідентифікації особи. Поміж них є значна частина давніх ойконімів, основи яких донесли місцеві антропоніми у фонетико-діалектному вираженні. Зазвичай дослідження антропосистеми традиційно здійснюється на матеріалі антропонімів певних історичних документів. В той же час можна помітно збільшити кількість досліджуваних прізвиськ, а відтак і додатково збагатити староукраїнський антропонімікон, за рахунок власних назв, засвідчених в основах ойконімів, виникнення яких припадає на цей період. Антропонімійна система відкрита для поповнення, кожен новий факт ілюструє різноманіття номінацій онімів та їхньої структури. Осмислення ономастичного простору області, створеного переважно єдиним етнокультурним етносом від найдавніших часів, особливо важливо для розуміння формування ойконімікону українців у різні часові проміжки.

ДЖЕРЕЛА

Вивчення українського антропонімікону XVI ст. здійснюється за матеріалами Житомирського 1552 р. та Овруцького 1545 р. замків, за Архівом Південно-Західної Росії (АЮЗР), Литовських метрик, польськими джерелами, а також різного роду діловими документами цього періоду. Етимологічне спостереження над допрізвіщевими назвами Житомирської області за цими історичними джерелами передбачає визначення вживання різних антропонімних формул залежно від віку, етнічного походження, соціального стану носія порівняно з попередніми часовими межами. Також воно охоплює простеження еволюції формули. Етимологічне дослідження антропооснов передбачає визначення не лише етимона, але й засобів вираження патронімічності та інших шляхів номінації людини.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Кількість засвідчених антропонімів досить велика, щоб зробити деякі висновки про поширені антропоформули регіону. Одразу привертає увагу значна кількість однолексемних утворень у наведених джерелах, зокрема в колі міщан, поміж яких однозначно превалюють християнські імена. Фактаж

особових імен Житомирського замку досить показовий щодо наявності додаткової інформації про походження (місце народження або проживання) його носія: *Janowec* z Owruczoho, *Maxym* z Mozyra, *Michał* z Owruczoho, *Marko* z Połonnoho, *Macko* z Owruczoho, *Iwan* z Słobodyszcz, *Iwanec* z Łucka, *Zanec* z Korca (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 147–148). Відтопонімна назва в таких випадках традиційно вживалася у формі родового відмінка з прийменником. Географія міщанства в переважній більшості стосується суміжних або територіально близьких населених пунктів. Значно менше поміж них представників віддалених місць, наприклад *Jwan* z Litwy prychożyi, *Maxym* z Milatyna (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 148), або таких, про походження яких нічого невідомо. Вони сприймалися як захожі люди чи, можливо, чужинці. Ідентифікатором у цьому випадку слугувало лише власне ім'я: *Kuźma* prychożyi, *Suproń* prychożyi, *Tymosz* prychożyi (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 148). Давній звичай називати простолюдинів одним онімом залишився в пам'ятках XVI ст. і був поширеним явищем. В аристократичних колах Житомирського замку продовжують функціонувати антропоніми дволексемні (започатковані ще в XIV ст.) і багатокомпонентні. Соціальний стан людини підкреслюється наявністю перед антропонімом відапелятивного компонента пан, пор., напр., *pan Gornostaiew* — посесив на *-ew* від прізвиська *Gornostaj* (за відсутністю ширшого контексту статус прізвиська (сімейне?) також можна визначити, зважившись на думку С.М. Пахомової про те, що у препозиції до нього стоїть апелятив пан (Пахомова, 2012, с. 175)). Пор. також paneie *Olizarowoie Wołczkowicza*, *Jesufa Nemirycza*, *Harasyma Chaleckoho … Steckow* a *Mikołajew Hnewoczewiczow Korczowskoho* (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 147). Останній приклад — це вже трилексемна антропонімна формула, яка містить відтопонімне означення *Korczowskoho*. Пов'язане воно з колишнім ойконімом *Korczow* (нині відомим як с. *Бежів* Житомирськ. р-ну). Пор. ще *Hryman Miszkowicz z Owruczoho*, *Stepan Chalewicz z Turowa* та ін. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 147), пор. ще одне трилексемне найменування з дещо інакшим розташуванням складових компонентів, яке містить ім'я + відтопонімне означення + прізвисько — *Jwanec z Łucka Koszel* prozwiszczom (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 148).

У цьому плані вважаємо доречним згадати ще одне староукраїнське прізвисько, яке, на нашу думку, може бути зараховане до складу сімейного. Йдеться про онім *Журжевич*. Спершу його було відновлено завдяки дослідженню поодинокого (без аналогів в інших регіонах України) ойконіма *Журжевичі* — село в Коростенськ. р-ні Житомирськ. обл., уперше згаданому як: *Джуржевичи*, 1509 р. (АЮЗР, ч. VIII, т. 4, с. 288). Усі наступні фіксації виявляють лише форму: *Żurżewicze*, 1618 р. (Jabłonowski, 1895, т. 10, с. 272), *Журжевичи*, 1682 р. (АЮЗР, ч. I, т. 10, с. 360), *Журжевичи*, 1706 р. (Рункевич, 1907, с. 17), *Żurżewicze*, 1765 р. (АЮЗР, ч. V, т. 2, с. 710), *Журжевичи*,

1888 р. (Теодорович, 1888, с. 416), *Żurżewicze*, 1902 р. (SGKP, т. XV/2, с. 728) тощо. Така одностайність фіксацій різних історичних періодів наштовхує на думку про правильність первинної назви *Журжевичі* — мн. від патроніма *Журжевичь*. Це припущення потребувало підтримки з боку відповідного антропоніма. Староукраїнський антропонімний фонд підтверджує існування такого антропоніма ще в XV ст.: пор., напр., ст.-укр. па(н) иванъ *жюржєвичь*, 1422 р. (Розов, 1928, с. 98). Це дволексемний антропонім з другим компонентом, ужитим у функції прізвиська, в якому препозиційний компонент *па*(*н*) підкреслює панівне становище особи. Надійних свідчень про взаємозв'язок житомирського ойконіма *Журжевичі* зі спадкоємцями Івана *Жюржевича* бракує, проте з огляду на поодинокість прізвища (аналоги в сучасному українському антропоніміконі не засвідчуються) така версія досить імовірна.

У досліджуваному регіоні продовжує своє функціонування антропонімна формула ім'я + патронім, яка знайшла своє максимальне поширення, як нам здається (за результатами перегляду джерельної бази попередніх століть), ще в староукраїнському періоді XIV–XV ст.: *Chodor Karpowicz*, *Hirka Naumowicz*, *Bohdan Petkowicz*, *Wasyl Pronewicz*. Вона також часто містить вказівку про територіальне походження власника іменування: *Hryman Miszkowicz* z Owruczoho, *Stepan Chaleiewicz* z Turowa та ін. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 147–148).

Панство мало своїх людей, які виконували різні обов'язки при Житомирському замку; крім того, люди з навколишніх сіл, підлеглі певного пана (Олізара Волковича, Стрибиля, Філіповського тощо), також сплачували до замку данину грошима, а найчастіше медом. Більшість цих людей мала двокомпонентну антропонімну формулу. При переважній кількості моделей ім'я + патронім, засвідчується чимало утворень ім'я + прізвисько: *Hryneć Nowak*, *Wasyl Soroka*, *Jhnat Kapusta*, *Senko Suchonok*, *Panteley Japoncza* (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 149). За безсумнівної переваги двокомпонентних формул, трапляються однокомпонентні найменування, напр., *Bendey*. Навіть при тому, що цей антропонім має при собі розгорнуте пояснення щодо цієї особи: *Bendey* otaman z seliszcza Czerniechowskoho непросто визначити, чи йдеться про ім'я поіменованої особи чи прізвисько (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 149). На тлі значної кількості антропонімних формул з суф. *-ич*, *-евич*, *-ович*: *Protus Grynewicz*, *Tyszko Protusowicz*, *Jwaszko Pawłowicz*, *Chfedor Denysowicz*, *Chodot Stepanowicz* і багатьох інших (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 149) впадає в око відсутність в антропонімії замку вираження патронімічності з суф. *-енко*, властивої в XVI ст. для інших теренів України.

Показову інформацію про антропонімію досліджуваного періоду додають основи ойконімів. Насамперед відзначимо значну кількість множинних відпатронімних форм, які простежуються в основах житомирських ойконімів

досліджуваного періоду. Показово, що вживаються вони як однолексемні назви (без вказівки на ім'я особи): 1581 р. *Andrzejowicze* (Jabłonowski, 1894, т. 9, с. 36) — нині с. *Андрієвичі* (Зв. р-ну); 1545 р. *Антоновичи* — нині с. *Антоновичі* (Кр. р-ну); 1494 р. *Waśkowicze* (Кр. р-ну), уперше засвідчено майже наприкінці XV ст.; 1545 р. *Беховичи* (АЮЗР, ч. IV, т. 1, с. 11, 44, 494) — нині с. *Бехи* (Кр. р-ну); 1496–1497 рр. на имя ... *Ворсичи* (Леонтович, 1896, с. 128) — зараз с. *Ворсівка* (Кр. р-ну); 1571 р. Sioło *Hajowicze* (Jabłonowski, 1894, т. 9, с. 27) — нині с. *Гаєвичі* (Кр. р-ну); 1585 р. *Гордьевичи* (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 250) — тепер с. *Гордіївка* (Жт. р-ну); 1545 р. *Замисловичи*; *Замысловичи* (АЮЗР, ч. IV, т. 1, с. 48–49) — зараз с. *Замисловичі* (Кр. р-ну). Такі відпатронімні за походженням ойконіми здебільшого пов'язані з самостійними патронімами, які дають уявлення про місцеві назви родів. Своє формування ці патроніми, безперечно, почали ще в попередній часовий проміжок і лише згодом закріпилися в назвах поселень. Це однаковою мірою стосується як християнських за походженням відпатронімних ойконімів, так і питомо слов'янських. За можливості доступу до історичного матеріалу історії формування ойконіма це наочно простежується. Скажімо, сучасне с. *Бехи* уперше засвідчується як населений пункт із відпатронімною формою *Беховичи* під 1545 р. (див. вище). Дещо раніша фіксація стосується не населеного пункту, а лише приватного ґрунту «gruntow swoich ... *Bechowskich*; na te ziemię *Bechowszczyznę*; tę ziemie *Bochowską*», 1521 р. (АЮЗР, ч. IV, т. 1, с. 21–22), власниками якого напевно були пани *Беховські*, а швидше просто *Бехи* — заушські вихідці. З формуванням села (1545 р.) з'являється назва *Беховичі*, пов'язана з патронімом *Бехович* у мн., яка продовжує зв'язок із родом засновників поселення — *Бехів*. У конкретному випадку саме первинна родова назва *Бехи* врешті-решт змогла заступити патронімний ойконім: *Bechi*, 1778 р. (АЮЗР, ч. V, т. 2, с. 296). Це може бути свідченням того, що відпатронімному утворенню *Беховичі* так і не вдалося набути ознак спадковості.

Ще один приклад такого відпатронімного ойконіма — с. *Голубієвичі* Коростенськ. р-ну. Як назва населеного пункту вперше фіксується в XVI ст.: «*у Голубѣевичохъ*», 1526 р. (АЗР, т. 2, с. 168). До цього згадується дещо раніше, але як монастирська земля: «тую землю манастырскую *Голубевичи*; а земля ... *Голубеевиче*», 1499 р. (Антонович, Козловський, 1868, с. 28). Історико-етимологічний аналіз дозволяє виявити власника цього поселення ще до належності землі *Голубеевиче* монастиреві: «въ Завской Волости *Голубѣевъ*», 1495 р. (АЗР, т. 1, с. 151), «князь Ѳедоръ, выслужилъ ... село *Голубея*; а *въ* томъ *Голубеѣ*», 1498 р. (АЗР, т. 1, с. 175). Достеменно відомо, що наприкінці XV ст. власником цього давнього поселення був *Голубей*, первинна форма

села — посесив із суф. *-евъ*. На межі наступного століття діє патронім на *-евич*; можливо, поселення перейшло до спадкоємців *Голубея*.

Значно простіша ситуація, коли в основах ойконімів від його первинної документальної фіксації простежується і довгостроково тримається патронім у формі мн.: *Васьковичі*, *Гладковичі*, *Любовичі*, *Сновидовичі* та безліч інших. У регіоні саме такі назви населених пунктів були досить продуктивними в XVI ст.

Попри те, що досліджувана ойконімія регіону цього періоду численно представлена формами патронімів із суф. *-ич*, *-евич*/*-ович*, в основах окремих онімів вдалося віднайти продовження попередньої традиції, представлену вже окремими знахідками відіменних утворень. Їх небагато, проте вони становлять інтерес завдяки представленим іменам, словотвірному оформленню. Онім *Аврятин* — село у Житомирськ. р-ні. Уперше зафіксований наприкінці XVI століття як: *Гаврятинъ*, 1585 р.; «*z Hawriatina*», 1631 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 249), що вказує на вторинність нинішньої назви. Зазначені зміни відбулися пізніше, всі вони — фонетичні: «часть с. *Авратина*», 1684 р. (Опись актовой книги, 1869, с. 16); *Hawratyn*, 1724 р; *Awratyn*, 1731 р. (Жеменецький та ін., 2014, с. 165, 180); *Awratyn*; w dokum. *Hawratin*, *Hawratinka*, 1900 р. (SGKP, т. XV/1, с. 55). Історична форма *Гаврятинъ* — дериват із суф. *-инъ* від зменшувально-пестливого християнського імені *Гаврята*, властивого для староукраїнського іменника, яке дозволяє поповнити нечисленний словотвірний тип із суф. **-ęt-*. У межах Житомирщини цей ряд назв представлений скупо. До онімів XVI ст. можемо зарахувати лише *Голуб'ятин* — с. у Житомирськ. р-ні, уперше згадане в 1588 р. — *Голубятин* (АЮЗР, ч. VII, т. 3, с. 280–281). Назва розглядається як вторинне утворення від контактного урочища *Голубятин* — похідне із присвійним суф. *-ин* від особового імені **Голубята* < **Голуба* + суф. **-ęt-* (Sławski, 2011, с. 179–180). Цілком вірогідно, що в цьому випадку маємо справу ще з дохристиянським власним ім'ям. Інші оніми, які дозволяють говорити про давні імена, в основах населених пунктів, скажімо *Борятин*, належать до пізніших фіксацій, тому до розгляду не залучаються. На нашу думку, найповнішим описом української антропонімії XVI ст., зокрема чоловічих іменувань, залишається праця, підготовлена Р.Й. Керстою (1984).

Незважаючи на безперечну кількісну перевагу репертуару дохристиянського іменника над християнським, з розвитком антропонімоформул впевнене поглинання залишків язичництва ставало дедалі помітнішим, поступово витіснивши старі імена слов'ян на периферію іменника. Зрозуміло, що роль християнських імен у нових соціальних умовах мала також зазнати змін, а їхнє визначальне значення — поступово перейти на інші складові

компоненти антропоформули. Старі імена, зокрема дохристиянські раритети, — разом із тим важливі для розуміння історії еволюції антропосистеми. З-поміж інших дохристиянських імен завдяки регіональним ойконімам доцільно згадати сучасне с. *Ярунь* Звягельськ. р-ну, відоме з 1540 р. (Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973, с. 482). Протягом свого тривалого існування назва послідовно зберігала первинну форму. Надзвичайна стійкість оніма дозволила однозначно співвіднести його походження з дохристиянським антропонімом *Ярунъ*, оформленим за допомогою індивідуально-посесивного суфікса **-j-*. Цей антропонім має генетично давнє коріння, яке сягає часів літописання, пор., наприклад, літописне ім'я *Ярунъ*, 1216 р. (Полное собрание, 1962, с. 467). Він знайшов своє продовження не тільки в основі житомирського ойконіма *Ярунь*, але й в сучасному укр. прізвищі *Ярун* (Інститут української мови НАН України, б.д.).

Дохристиянські композитні імена, відновлені за основами ойконімів, також поодинокі. Більшість композитних імен виникли ще до або вже після XVI ст. Це стосується композитів *Буймеръ*, *Житомиръ*, *Радогостъ* та ін. До безперечних утворень XVI ст., пов'язаних із давнім композитом, відносимо назву *Радомишль* — м. Житомирськ. р-ну. Це давнє місто, яке згадується в літописах із XII ст., яке на той час було відоме під іншою назвою: *У Мичьска*, 1150 р. (Полное собрание, 1962, с. 330), *Мическъ*, 1159 р. (Рункевич, 1907, с. 163). Ця назва активно проіснувала майже до появи відкомпозитної. Історичне вивчення варіантів ойконіма засвідчує, що поруч із *Miczesk* побутувало ще одне найменування цього населеного пункту. Якщо назва *Мическъ* була чинною до кінця XIV ст. (Jabłonowski, 1897, т. 11, с. 577), то варіант *Mykhorod* — найімовірніше, активний в XV ст., оскільки в XVI ст. уперше натрапляємо на назву *Радомысль*: *Radomysl* (*Miczesk*, *Mykhorod*), 1572 р. (Jabłonowski, 1897, т. 11, с. 231). Уже найперші її фіксації вказують на неунормованість, оскільки навіть одне джерело подає ойконім у різних варіантах, пор. попереднє цитування з запропонованим: «*Radomyśl*, przy ujściu Myki», 1572 р. (Jabłonowski, 1897, т. 11, с. 70). Різноваріантність супроводжувала назву від її появи аж до 1946 р. Відтоді було надано перевагу варіантові *Радомишль* (Попівський, 1947, с. 183).

Літописна назва *Мичьскъ* — дериват із суф. *-ьскъ* від гідроніма *Мик*(*а*) л. Тетерева п. Дніпра (Стрижак, 1985, с. 89). Варіант *Mykhorod* — композит із першим компонентом *Мик-* від згаданого гідроніма *Мика* (варіант *Мик*; Непокупний та ін., 1979, с. 361) і другим *город* 'місто'. Причини перейменування *Микгорода* на *Радамислъ* не очевидні. Існує версія або переказ про те, що, коли мешканцям *Микгорода* стало тісно, а далі вже поширювати його було складно через затоплюваність низинних місць водою, рада мичан вирішила закласти нове поселення на висотах над річкою, яке назвали

Радомислем (Похилевич, 1864/2005, с. 91). Чи було це справжньою причиною виникнення поселення під новою назвою, документально не підтверджено, проте вона добре прижилася та ввійшла в численні історичні документи як *Радомисль* або *Радомишль*. До 1946 р. превалював варіант *Радомисль* — утворення з індивідуально-посесивним суф. **-jь* від дохристиянського імені **Radomyslъ* (пор. Грковић, 1986, с. 158). У такому разі форма *Радомишль* є старим фонетичним варіантом. Відновити мотив номінації містечка (за браком достовірних документів) , звичайно, складно, але інтерес становить звернення містян до цього особового імені, яке, вірогідно, не було їм чужим (стороннім), і може опосередковано свідчити про його наявність (або збережену пам'ять) в іменникові містян.

Ще одне композитне ім'я вдалося відновити за допомогою відпатронімного за походженням ойконіма *Сновидовичі* — с-ще в Коростенськ. р-ні. Назва відома з 1545 р. — *Сновидовичи* (АЮЗР, ч. IV, т. 1, с. 48). Протягом свого тривалого існування поселення неодноразово засвідчувалося в джерельній базі і мало стабільну форму, втім до офіційних адміністративних покажчиків ойконім потрапив пізно: с-ще *Сновидовичі* взяте на облік з присвоєнням категорії селища Олевськ. р-ну 1969 р. (Кондратюк та ін., 2007, с. 445).

Ойконім *Сновидовичи* — форма мн. від патроніма *Сновидовичь*, пор., напр., сучасне укр. прізвище *Сновидович* (Редько, 2007, т. 2, с. 985). Зрозуміло, що в цьому випадку маємо справу не безпосередньо з ім'ям (композитом) *Сновидъ*, а вже з іменуванням нащадків так поіменованої особи. Навіть такий шлях — досить короткий, бо відантропонімний ланцюг від особового імені *Сновидъ* → *Сновидовичи* міг мати додаткові антропонімні стадії, на яких ми не зупиняємося. Ім'я *Сновидъ* становить інтерес насамперед своїм давнім корінням, пор., щодо цього, літописне ім'я *Сновидъ* Изечевичъ, 1097 р. (Полное собрание, 1962, с. 251) < **Sъrpъvidъ*. Як і з композитом *Радомисл* маємо підстави припускати існування цієї назви в староукраїнському регіональному іменникові, а також в антропонімії інших регіонів України. Пор., щодо цього, ідентичний ойконім у Рокитнівськ. р-ні Ровенськ. обл., а також *Сновидів* — с. у Бучацьк. р-ні Тернопільськ. обл. (Кирненко, Стадник, 1987, с. 240, 260). Знайти сліди дохристиянських імен, зокрема композитів, унаслідок перекриття давніх слов'янських імен християнськими, а також розвитку нових антропонімних формул, які заступили первинні однойменні форми та призвели до їхнього ускладнення, безумовно, нелегко. Це потребує копіткої роботи з цілою низкою онімів, в першу чергу з історичними, яких для надійного відновлення будь-якого факту часто бракує. Крім того, датування того чи іншого вихідного антропоніма, відновлене за основами ойконімів, не завжди вкладається в досліджуваний період. Скажімо, відновлене композитне ім'я *Радомыслъ* аргументовано вписується в хронологічні рамки XVI ст., тоді як

особове ім'я *Сновидъ*, відновлене від патронімного ойконіма *Сновидовичі*, могло побутувати чи не на століття раніше. Мабуть, в таких дослідженнях важливіше акцентувати увагу на знахідках, які в кінцевому результаті поповнюють антропонімікон слов'ян давніми слов'янськими іменами.

Крім згаданих композитів, в основах ойконімів засвідчуються показові давні слов'янські імена. В цьому плані привертає увагу *Хочине* — с. у Коростенському р-ні. Уперше засвідчується як: «село *Хочене*» (АЮЗР, ч. IV, т. 1, с. 49), «niżej — *Choczeń*», 1545 р. (Jabłonowski, 1897, т. 11, с. 653), проте невдовзі ця назва трапляється у формі: *Choczyn*, 1598 р. пор. ще: «*z* dóbr *Choczeń*», 1618 р. (Jabłonowski, 1895, т. 10, с. 24, 271), *Choczyń*, 1628 р. (Jabłonowski, 1894, т. 9, с. 48). Обидві виявилися активними в історичній діахронії.

Від правильного визначення вихідної форми залежить структурна модель ойконіма. За умови первинної назви *Choczeń* < **Xotjenь* — це похідне утворення із суф. *-ень* < **-ень* < *Хоч* / *хоч*, пор., напр., ст-чес. особове ім'я *Choc* (реконструкція Яна Свободи; цит. за: Трубачев, Журавлев, 1981, с. 85). Якщо первинна форма **Choczyń* → *Choczyn* (пор. «*z ... Choczynia*», «отъ с. Хочиня»), то це утворення варто віднести до архаїчної словотвірної моделі на **-унь* (< **-ūnі*), тобто **Xotjunь*. Генеза обох моделей сягає праслов'янського періоду, при цьому варто відзначити можливість співвіднесення з дещо ранішою за фіксацією формою на **-ень* — *Choczeń*, що в цілому не суперечить такому заступленню у деривaційно-семантичному ряду цих похідних (Казлова, 2002, с. 64).

Ще один цікавий ойконім Житомирщини — с. *Хотинівка* також Коростенськ. р-ну. За переказами, на місці Хотинівки в давнину існувало місто, яке називали *Хотином*; було зруйнувано татарами (Похилевич, 1864/2005, с. 106). Доступні письмові пам'ятки не зафіксували цієї назви. За відомими джерелами, ойконім уперше засвідчено як: *Chotenyczy*, 1545 р., «*z Chotenowicz*», 1552 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 126, 149), «*do ... Chotenowki*», 1618 р. (Jabłonowski, 1895, т. 10, с. 214), «з ... сєла *Хотинич*», 1635 р. (Мойсієнко, 2004, с. 118), *Chotinowka*, 1650 р. (Вавричин, 2004, с. 787).

Первинний ойконім *Chotenowicz*[*y*] — форма мн. від патроніма **Хотеничь* / **Хотеновичь*. Засвідчені патроніми — деривати з суф. *-ичь* / *-овичь* від антропоніма *Choten* < **Chotenъ* / **Chotenь*. Антропонім становить похідне утворення із суф. **-енъ* / **-ень* від дієслова *хотіти* < **xotěti*, пор., напр., ст.-рос. *Хотѣнъ* Болобановъ сынъ Неклюдовъ, 1585 р. (Тупиков, 1903, с. 417), блр. *Хотен*, XVI ст. (Бірыла, 1966, с. 269), ст.-чес. *Choten* (Gebauer, 1903, с. 546). Український антропонім *Хотенъ* < *Chotenyc* / *Chotenowicz*, як і форма *Хочень* (*Choczeń* < **Xotjenь*), поповнюють та урізноманітнюють староукраїнський іменник, побудований за зразками архаїчних суфіксальних

словотвірних моделей. Поміж інших таких моделей для слов'янського антропонімікону добре засвідчені утворення із суф. *-*упь* (Sławski, 2011, c. 121), зібрані під праслов'янським архетипом **Xotyпь* (Шульгач, 2008, с. 192).

Сучасна назва села *Хотинівка* вторинна, оформлена за аналогією до ойконімів із суф. *-ов* (> *-ів*)-*к*(*а*). До обігу потрапляє на початку XVII ст., але антропооснова *Choten-* в новому суфіксальному оформленні ще зберігає ім'я *Choten*, пор. «do ... *Chotenowki*», 1618 р. (Jabłonowski, 1895, т. 10, с. 214). Невдовзі в ще старій патронімічній формулі простежується зміна в імені: «з ... сєла *Хотини*^{ч}», 1635 р. (Мойсієнко, 2004, с. 118): ім'я *Хотенъ* / *Хотень* заступає *Хотинъ* / *Хотинь*. Від цього часу воно стає визначальним, пор. наступну форму *Chotinowka* / *Хотинівка*.

Зупинимося ще на одному відновленому ст.-укр. антропонімі. Мова йде про с. *Калинівка* в Звягельськ. р-ні. Сучасна назва поселення пізня (офіційно відома з 1963 р.), цілком прозора й не потребує коментарів. В той же час цей населений пункт засвідчується ще з XV ст. під іншою назвою: «*во Звѧгли*: а *Межиевичи*», 1437 р. (Radzimiński, 1887, с. 34). Якщо назва *Межиевичи* первинна, тоді це форма мн. від патроніма **Межиевичь*. Однак правильність цієї фіксації викликає певні сумніви, зважаючи на відсутність вихідного антропоніма та стійку регулярність наступного (пізнішого за часом фіксації) варіанта — *Мужиловичі*. Уперше він простежується наприкінці XVI ст.*: Мужиловичи*, 1582 р. (Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 25, оп. 1, зв. 27/132) і діє до 1963 р. Гадаємо, що з огляду на значну часову відстань між первинною назвою *Межиевичи* та наступною *Мужиловичи* складно говорити про їхню ідентичність або розбіжність у результаті неправильного первинного написання. Цілком вірогідно, що назва *Мужиловичи* — це ще один варіант досліджуваного ойконіма у формі мн. від патроніма *Мужиловичь* від особового імені *Мужило*. Саме останнє ім'я становить інтерес для староукраїнського іменника, пор., напр., ст.-укр. *Моужсыло*, 1454 р. (Розов, 1928, с. 162), а також дериват *Мужилов*, пор., напр., ст.-рос. Куземко *Мужиловъ*, 1495 р. (Тупиков, 1903, с. 654).

Згадаємо також староукраїнський антропонім *Недашко*, засвідчений в основі ойконіма *Недашки* — село Коростенськ. р-ну, відомого з 1571 р. як *Niedaszki* (Jabłonowski, 1894, т. 9, с. 29), «*z ... Niedaszków*», 1631 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 374), «*v* сєлє ... *Нєдашка*^{х}» (Мойсієнко, 2004, с. 185); «*зъ Нєдашковъ*», 1635 р. (Білоус, 2020, с. 234). Назва населеного пункту дійшла до сучасності в своїй первинній формі. Вона становить відантропонімне похідне від *Недашко* / *Недашка* в мн. від особового імені *Недаш* < *Недашь*. Слов'янам це ім'я добре відоме, пор., напр., ст.-рос. *Недаш* Степанович Тутолмин, 1556 р. (Веселовский, 1974, с. 215), *Недаш* Алексѣев — поміщик (Археографическая комиссия, 1910, с. 492), ст.-пол. *Niedasz*, 1206 р. (Taszycki, 1974, с. 37),

а от дериват *Недашко* трапляється значно рідше. Відповідник українському антропоніму вдалося засвідчити в полабсько-поморському іменнику, пор. полаб.-помор. антропонім *Nedaška* (Schlimpert, 1978, с. 93). *Недашківські* — заушські шляхтичі, нащадки яких досі проживають на Житомирщині, отримали своє прізвище від ойконіма *Недашки.* Прізвища *Недашківський* чи *Недашківська* — відтопонімні похідні із суф. *-ськ-*. Аналогічно були утворені прізвища *Korczowskoho* z seliszcza *Korczowa*, *Prežowskoho* z seliszcza *Prežowa* та ін. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 149–150). Лексика, яка допомагає пролити світло на походження антропоніма *Недашко*, поодинока, пор., напр., рос. діал. *недáха* ʻскнара, той, хто відмовляє в допомозі; той, хто уникає витратʼ (Филин, Сороколетов, 1986, с. 9), сюди ж, вірогідно, іменник *недаш*, записаний на колишній території деревлян у значенні ʻведмідь-шатунʼ (Брицун-Ходак, 2002, с. 118). Безсумнівний зв'язок цих слів із дієсловом **dati*.

Уже акцентувалося на тому, що в ойконімії найчастіше знаходили закріплення однолексемні антропоніми — це міг бути патронім або, скажімо, прізвисько (без вказівки на ім'я особи). Природно, коли в назвах населених пунктів відображалися антропоніми, властиві першопоселенцям, власникам або спадкоємцям. Ойконім мав бути ємним за змістом, але економним за способом вираження. У досліджуваному регіоні відантропонімні за походженням ойконіми в переважній більшості однокомпонентні. Двокомпонентними були лише ойконіми, які потребували ідентифікації (розрізнення), що, як правило, досягалося завдяки означенням *Великий* / *Малий*, *Старий* / *Новий* тощо. Проте, як і в інших класах онімів, у відантропонімному ойконіміконі Житомирщини трапляються винятки. Сучасне село *Великий Браталів у* Житомирськ. р-ні відоме з 1581 р. (Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1973, с. 405). Показово, що його давня назва, яка фіксується лише один раз, також була двокомпонентною (або складеною): «села *Семена Братула*», 1585 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 249). З наведеного контексту цілком зрозуміло, що перед нами двокомпонентна антропоформула, складена з християнського імені *Семен* і, найімовірніше, прізвищевої назви (прізвиська) власника села — *Братул*, засвідченого у формі родового належності. Щодо реальності антропоніма *Братул* пор., напр., ст.-укр. *панъ брату*(*л*), 1407 р. (Гумецька, Керницький, 1977, с. 121). Згодом ойконім став однокомпонентним: «*до* сєла *Братулова*», 1635 р. (Мойсієнко, 2004, с. 148). На початку XVIII ст. ойконім знову складений: *Bratałow Wielki*, 1715 р. (Жеменецький та ін., 2014, с. 82), в якому перший складник *Bratałow* — вторинна посесивна форма від антропоніма *Братул*, другий компонент *Великий* (*Wielki*) від прикметника *вели́кий* виконує розрізнювальну функцію щодо с. *Малий Браталів* у цьому ж р-ні. Саме факт існування села *Малий Браталів*, імовірно,

вплинув на зміну голосного *у* на голосний *а* в назві *Братул* при формуванні складеного ойконіма *Bratałow Wielki*.

Загалом, правильно визначити вихідний антропонім в основі того чи іншого ойконіма далеко не просто через варіативність засвідчених форм. У таких випадках дослідники, як правило, орієнтуються на найдавнішу форму. Сучасне село *Вертокиївка* у Житомирськ. р-ні відоме з XVI ст. у варіантах: *Wiertokijówka*, 1583 р. (SGKP, т. XIII, с. 238), *Wertykijowcy*, 1593 р. (АЮЗР, ч. VI, т. 1, с. 230), з *Вε*(*р*)*токиε*(*в*)*ки*, 1611 р. (Матвієнко, Мойсієнко, 2002, с. 180), *z ... Wertekiiowki*, 1631 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 407), *Wertykiowka*, 1715 р. (Жеменецький та ін., 2014, с. 89). Історична назва *Wiertokijówka* (варіант *Wertykijowka*) із *Wertykijowka* (укр. *Вертикиївка*) — суфіксальний дериват від антропоніма-композита **Вертикий*. Препозитивна частина прізвищевої назви (прізвиська) утворена наказовою формою дієслова *вертіти* < **vьrtěti*, друга — відапелятивна, пов'язана з іменником *кий* 'палиця, ціпок', 'дубина, палка, на кінці якої кулеподібне потовщення від залишеної частини кореня' (Грінченко, 1908, с. 237). Пор. структурно однотипні прізвища: укр. *Вертипорох* (Редько, 2007, т. 1, с. 143), пол. *Wertyporoch*, *Wertylaska*, *Wiercigrosz*, *Wiercimoł* (Rymut, 1994, с. 166, 207–208) та ін.

У сумнівних випадках, коли варіативність назв досить близька за представленою хронологією, залишаємо за собою право запропонувати можливі варіанти етимона. Якщо визнати первинною формою *Wertykijowcy*, тоді в основі назви — антропонім **Вертикийовець* у формі множини.

Дослідження антропонімної системи окресленого регіону за матеріалами XVI ст. засвідчило продовження традицій іменування попереднього староукраїнського періоду та одночасно помітні зрушення в найменуваннях різних соціальних верств. Насамперед все частіше відзначається відмова від однолексемних утворень, властивих раніше для простого люду. Поширення дволексемних моделей на різні верстви населення практично стає нормою, однолексемно в цей період називали або зайшлих людей, або іншомовних за походженням, напр., *Suproń* prychożyi, *Kuźma* prychożyi, *Horain*, *Kuczuk* та ін. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 147–148). Дволексемні формули були властиві як простим людям, напр., слугам: *Stepan Czornyi*, *Jwan Mikulicz*, *Klim Miszkowicz*, *Mikita Zankowicz*, 1552 р., так і досить заможним: *Hrycko* a *Stecko Woronycz* (imenia ich: Troianowce, Mokratycy, — otczyzna, a kupłenoie Hryckowo imia Szczozemsko w Makarowycza), *Jwan Strebel* yz bratanyczom Steckom; imenia ich: Pyłypowyczy — otczyzna, y kupłenie — Studena Woda, Starosełcy та ін., 1945 р. (Временная комиссия для разбора древних актов, 1886, с. 126–127, 148). Трилексемні формули активно залучаються до іменувань шляхетних осіб, коли потрібно було підкреслити їхню ієрархію, високе становище:

kniaz *Bohusz Fedorowycz Koreckyi*, pan *Adam Olyzar Wołczkowicz*, 1545 р., проте варто зазначити що в описі Житомирського замку ті самі представники шляхти мають також двокомпонентні найменування: paneie *Olizarowoie Wołczkowicza*, *Jesufa Nemirycza*, *Harasyma Chaleckoho* та ін., 1552 р. (АЮЗР, ч. VII, т. 1, с. 123, 131, 147), але пор., напр., поміж них *Mikołaj Hnewoczewicz Korczowskyi* — трикомпонентне (див. вище) як рівноцінне, цілком закономірне. Таким чином, наявна на середину XVI ст. неунормованість ідентифікації шляхти ще не дозволяє говорити про повний пріоритет трилексемних іменувань у цьому прошарку суспільства.

ВИСНОВОК

Те, що ойконіми — одне з надійних джерел для відновлення історичного антропонімікону, перевірено дослідниками неодноразово, тому при вивченні регіональної антропонімії не можна оминути цінний фактаж, засвідчений в основах ойконімів, утворених на межі XV–XVI ст. і безпосередньо в XVI ст. Тим більше, що саме від цього часу дійшли актові документи, люстрації, грамоти, які дають реально засвідчені підтвердження існування цілого ряду поселень, подекуди імена (прізвиська) їхніх власників. Зрозуміло, що антропоніми, закріплені в основах місцевого ойконімікону Житомирщини, структурно бідніші (оскільки вони, як правило, однокомпонентні) за різноманітні антропонімні формули свого часу, що зумовлено сконденсованою природою цього класу онімів. Разом із тим їхня інформативність щодо відновлених антропонімів, які проливають світло на збережені архаїчні раритети та староукраїнський іменник новішого часу, як ми бачимо, підживлює неослабний інтерес до них.

ЛІТЕРАТУРА

Єфименко, І. В. (2003). *Українські прізвищеві назви XVI ст.* [Ukrainian surnames of the 16th century]. Київ: Інститут української мови НАН України.

Казлова, Р. М. (2002). *Беларуская і славянская гідранімія. Праславянскі фонд* [Belarusian and Slavic hydronymy: Proto-Slavic stock] (т. 2). Гомель: ГДУ.

Керста, Р. Й. (1984). *Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування* [Ukrainian anthroponymy of the 16th century: Male personal names]. Київ: Наукова думка.

Пахомова, С. М. (2012). *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах* [Evolution of anthroponymic formulas in Slavic languages]. Ужгород: Вид-во Олександра Гаркуші.

Худаш, М. Л. (1977). *З історії української антропонімії* [From the history of Ukrainian anthroponymy]. Київ: Наукова Думка.

Чучка, П. П. (1970). *Антропонімія Закарпаття (вступ та імена). Конспект лекцій* [Anthroponymy of Zakarpattia (introduction and names). Lecture outline]. Ужгород: Видавництво Ужгородського університету.

Шульгач, В. П. (2008). *Нариси з праслов'янської антропонімії. Частина I* [Essays on Proto-Slavic anthroponymy. Part I]. Київ: Довіра.

Ящук, Л. В. (2020). *Антропонімія Житомирщини XVI–XVII ст.* [Anthroponymy of the Zhytomyr region in the 16th–17th centuries]. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка. https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/31342

Beneš, J. (1962). *O českých přijmeních* [On Czech surnames]. Praha: ČSAV.

Mytnik, I. (2010). *Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku* [Anthroponymy of Volhynia in the 16th–18th centuries]. Warszawa: Katedra Ukrainistyki UW.

Svoboda, J. (1964). *Staročeská osobní jména a naše přijmení* [Old Czech personal names and our surnames]. Praha: ČSAV.

Wolnicz-Pawłowska, E. (1993). *Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim: (XVI–XIX wiek)* [Lemko anthroponymy in Polish and Slovak context (16th–19th centuries)]. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

ДЖЕРЕЛА

АЗР = Археографическая Комиссия. (ред.). (1846–1848). *Акты, относящиеся к истории западной России* [Acts relating to the history of western Russia] (т. 1–2). Санктпетербургъ: Тип. II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии.

Антонович, В., Козловський, К. (ред.). (1868). *Грамоты великихъ князей литовскихъ с 1390 по 1569 годъ* [Charters of the grand dukes of Lithuania from 1390 to 1569]. Кіевъ: Университетская типография.

Археографическая комиссия. (ред.). (1910). *Новгородские писцовые книги* [Novgorod cadastral books] (т. 6). Санктпетербургъ: Типография Безобразова.

АЮЗР = Временная комиссия для разбора древних актов (ред.). (1859–1907). *Архив Юго-Западной России* [Archive of South-Western Russia] (ч. I–VIII). Киев.

Білоус, Н. (2020). Бояри-шляхта із Заушшя на службі Речі Посполитої (XVI–середина XVII ст.) [Boyars-gentry from Zaushshia in the service of the Polish-Lithuanian Commonwealth (16th–mid-17th centuries)]. У: Г. Боряк (ред.), *Academia. Terra historiae. Студії на пошану Валерія Смолія. Кн.1: Простори історії* (с. 221–236). Київ: Інститут історії України Національної академії наук України.

Бірыла, М. В. (1966). *Беларуская антрапанімія: Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы* [Belarusian anthroponymy: Personal names, nicknames, patronymics, surnames]. Мінск: Навука і тэхніка.

Брицун-Ходак, М. І. (2002). *Літописна земля древлян: Археологія. Історія. Етнографія* [The chronicle land of the Drevlians: Archaeology. History. Ethnography]. Коростень: Краєзн. т-во «Радогоща».

Вавричин, М. (2004). Карта Полісся Даніеля Цвіккера [The map of Polissya by Daniel Zwicker]. У: І. Гирич, Я. Грицак, М. Крикун, Л. Рудницький, Н. Яковенко (ред.), *До джерел: Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя* (т. 2, с. 781–790). Київ–Львів: Наукове товариство ім. Шевченка.

Веселовский, С. Б. (1974). *Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии* [Onomasticon: Old Rus' given names, nicknames, and surnames]. Москва: Наука.

Головна редакція УРЕ АН УРСР. (ред.). (1973). *Історія міст і сіл Української РСР: Житомирська область* [History of cities and villages of the Ukrainian SSR: Zhytomyr region]. Київ.

Грінченко, Б. (ред.). (1908). *Словарь української мови* [Dictionary of the Ukrainian language] (т. 2). Київ.

Грковић, М. (1986). *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку* [Dictionary of names of the Banjska, Dečani, and Prizren estates in the 14th century]. Београд: Народна књига.

Гумецька, Л. Л., Керницький, І. М. (ред.). (1977). *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* [Dictionary of the Old Ukrainian language of the 14th–15th centuries] (т. 1). Київ: Наукова думка.

Жеменецький, К., Чернецький, Є., Юзвікевич, П., Шимчик, В. (2014). *Тарифи подимного податку, сеймикові лауди і люстрації Київського воєводства першої половини XVIII століття* [Hearth tax tariffs, sejmik lauds, and lustrations of the Kyiv voivodeship of the first half of the 18th century]. Біла Церква: Вид. Олександр Пшонківський.

Інститут української мови НАН України. (б.д.). *Ономастична картотека Інституту української мови НАН України* [Onomastic card index of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine].

Кирненко, В. І., Стадник, В. І. (ред.). (1987). *Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 р.* [Ukrainian SSR: administrative and territorial structure as of 1 January 1987]. Київ: Гол. ред. УРЕ.

Кондратюк, Р. Ю., Самолюк, Д. Я., Табачник, Б. Ш. (2007). *Адміністративно-територіальний устрій Житомирщини 1795–2006 роки. Довідник: Офіційне видання* [Administrative and territorial structure of the Zhytomyr region, 1795–2006. Handbook: official edition]. Житомир: Вид-во «Волинь».

Леонтович, Ф. И. (ред.). (1896). *Акты литовской метрики* [Acts of the Lithuanian metrica] (Т. I, Вып. 1: 1413–1498 гг.). Варшава: Изд. Императорского Варшавского Университета.

Матвієнко, А. М., Мойсієнко, В. М. (ред.). (2002). *Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року* [Act book of the Zhytomyr castle court of 1611]. Житомир: Державне комунальне книжково-газетне вид-во «Полісся».

Мойсієнко, В. М. (ред.). (2004). *Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р.* [Acts of the Zhytomyr castle court: 1590, 1635]. Житомир: Житомирський державний університет ім. Івана Франка.

Непокупний, А. П., Стрижак, О. С., Цілуйко, К. К. (ред.). (1979). *Словник гідронімів України* [Dictionary of hydronyms of Ukraine]. Київ: Наукова думка.

Опись актовой книги Киевскаго Центральнаго архива, означенной по списку онаго подъ № 2. (1869). [Inventory of the act book of the Kyiv Central Archive, listed as no. 2]. Кіевъ: Университетская типография.

Полное собрание русских летописей. Том 1: Лаврентьевская летопись. (1962). [Complete collection of Russian chronicles. Vol. 1: The Laurentian chronicle] (3-тє вид.). Москва: Издательство восточной литературы.

Попівський, М. Ф. (ред.). (1947). *Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р.* [Ukrainian SSR: administrative and territorial division as of 1 September 1946]. Київ: Українське вид-во політичної літератури.

Похилевич, Л. І. (2005). *Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся* [Accounts of the inhabited localities of the Kyiv governorate, or statistical, historical, and ecclesiastical notes on all villages, hamlets, towns, and cities located within the governorate] (Перевидання). Біла Церква: Олександр Пшонківський. (Оригінальна праця опублікована в 1864 р.).

Редько, Ю. К. (2007). *Словник сучасних українських прізвищ* [Dictionary of contemporary Ukrainian surnames] (т. 1–2). Львів: Наук. т-во ім. Т. Шевченка.

Розов, В. (1928). *Українські грамоти. Том перший: XIV в. і перша половина XV в.* [Ukrainian charters. Vol. 1: The 14th century and the first half of the 15th century]. Київ: Українська Академія Наук.

Рункевич, С. Г. (1907). *Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов* [Description of the documents of the Archive of the Western Russian Uniate Metropolitans] (т. 2). С.-Петербургъ: Синодальная типография.

Стрижак, О. С. (ред.). (1985). *Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі* [Etymological dictionary of chronicle geographical names of southern Rus']. Київ: Наукова думка.

Теодорович, Н. И. (1888). *Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии* [Historical and statistical description of the churches and parishes of the Volhynian eparchy] (т. 1). Почаев.

Трубачев, О. Н., Журавлев, А. Ф. (ред.). (1981). *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд* [Etymological dictionary of the Slavic languages: Proto-Slavic lexical stock] (вып. 8). Москва: Наука.

Тупиков, Н. М. (1903). *Словарь древнерусских личных собственных имен* [Dictionary of Old Rus' personal names]. С.-Петербургъ: Типография И. Н. Скороходова.

Филин, Ф. П., Сороколетов, Ф. П. (ред.). (1986). *Словарь русских народных говоров* [Dictionary of Russian folk dialects] (вип. 21). Ленинград: Наука.

Gebauer, J. (1903). *Slovník staročeský* [Dictionary of Old Czech] (т. 1). Praha: Unie.

Jabłonowski, A. (ред.). (1894–1897). *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie ruskie* (т. 9–11) (Źródła dziejowe, т. 20–22) [Poland in the 16th century in terms of geographical and statistical characteristics. Ruthenian lands (Vols. 9–11) (Historical sources, Vols. 20–22)]. Warszawa: Gebethner i Wolff.

Radzimiński, Z. L. (ред.). (1887). *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie* [Archive of the Lubartowicz Sanguszko princes in Slavuta] (т. 1). Lwów: Drukarnia Instytutu Stauropigiańskiego.

Rymut, K. (1994). *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych* [Dictionary of surnames currently used in Poland] (т. 10). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

Schlimpert, G. (1978). *Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte* [Slavic personal names in medieval sources on German history]. Berlin: Akademie-Verlag.

SGKP = Sulimierski, F., Chlebowski, B., Walewski, W. (ред.). (1880–1902). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* [Geographical dictionary of the Kingdom of Poland and other Slavic countries] (т. 1–15). Warszawa: Nakł. F. Sulimierskiego i W. Walewskiego.

Sławski, F. (2011). *Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska* [Slavic word formation, vocabulary, and etymology]. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Taszycki, W. (ред.). (1974). *Słownik staropolskich nazw osobowych* [Dictionary of Old Polish personal names] (т. 4). Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

REFERENCES (TRANSLITERATION)

Âšuk, L. V. (2020). *Antroponìmìâ Žitomirŝini XVI–XVII st.* [Anthroponymy of the Zhytomyr region in the 16th–17th centuries]. Žitomir: Žitomirs′kij deržavnij unìversitet ìmenì Ìvana Franka. https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/31342

Beneš, J. (1962). *O českých příjmeních* [On Czech surnames]. Praha: ČSAV.

Čučka, P. P. (1970). *Antroponìmìâ Zakarpattâ (vstup ta ìmena). Konspekt lekcìj* [Anthroponymy of Zakarpattia (introduction and names). Lecture outline]. Užgorod: Vidavnictvo Užgorods′kogo unìversitetu.

Êfimenko, Ì. V. (2003). *Ukraïns'kì prìzvišêvì nazvi XVI st.* [Ukrainian surnames of the 16th century]. Kiïv: Ìnstitut ukraïns′koï movi NAN Ukraïni.

Hudaš, M. L. (1977). *Z ìstorìï ukraïns'koï antroponìmìï* [From the history of Ukrainian anthroponymy]. Kiïv: Naukova Dumka.

Kazlova, R. M. (2002). *Belaruskaâ ì slavânskaâ gìdranìmìâ. Praslavânskì fond* [Belarusian and Slavic hydronymy: Proto-Slavic stock] (t. 2). Gomel′: GDU.

Kersta, R. J. (1984). *Ukraïns'ka antroponìmìâ XVI st. Čolovìčì ìmenuvannâ* [Ukrainian anthroponymy of the 16th century: Male personal names]. Kiïv: Naukova dumka.

Mytnik, I. (2010). *Antroponimia Wołynia w XVI–XVIII wieku* [Anthroponymy of Volhynia in the 16th–18th centuries]. Warszawa: Katedra Ukrainistyki UW.

Pahomova, S. M. (2012). *Evolûcìâ antroponìmnih formul u slov'âns'kih movah* [Evolution of anthroponymic formulas in Slavic languages]. Užgorod: Vid-vo Oleksandra Garkušì.

Šul′gač, V. P. (2008). *Narisi z praslov'âns'koï antroponìmìï. Častina I* [Essays on Proto-Slavic anthroponymy. Part I]. Kiïv: Dovìra.

Svoboda, J. (1964). *Staročeská osobní jména a naše přijmení* [Old Czech personal names and our surnames]. Praha: ČSAV.

Wolnicz-Pawłowska, E. (1993). *Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim (XVI–XIX wiek)* [Lemko anthroponymy in Polish and Slovak context (16th–19th centuries)]. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

SOURCES (TRANSLITERATION)

Antonovič, V., Kozlovs′kij, K. (red.). (1868). *Gramoty velikih" knâzej litovskih" s 1390 po 1569 god"* [Charters of the grand dukes of Lithuania from 1390 to 1569]. Kiev": Universitetskaâ tipografiâ.

Arheografičeskaâ komissiâ. (red.). (1910). *Novgorodskie piscovye knigi* [Novgorod cadastral books] (t. 6). Sanktpeterburg": Tipografiâ Bezobrazova.

AÛZR = Vremennaâ komissiâ dlâ razbora drevnih aktov (red.). (1859–1907). Arhiv Ûgo-Zapadnoj Rossii [Archive of South-Western Russia] (č. I–VIII). Kiev.

AZR = Arheografičeskaâ Komissiâ. (red.). (1846–1848). *Akty, otnosâšiesâ k istorii zapadnoj Rossii* [Acts relating to the history of western Russia] (t. 1–2). Sanktpeterburg": Tip. II Otdeleniâ Sobstvennoj E.I.V. Kancelârii.

Bìlous, N. (2020). Boâri-šlâhta ìz Zauššâ na službì Rečì Pospolitoï (XVI–seredina XVII st.) [Boyars-gentry from Zaushche in the service of the Polish-Lithuanian Commonwealth (16th–mid-17th centuries)]. U: G. Borâk (red.), *Academia. Terra historiae. Studìï na pošanu Valerìâ Smolìâ. Kn.1: Prostori ìstorìï* (s. 221–236). Kiïv: Ìnstitut ìstorìï Ukraïni Nacìonal′noï akademìï nauk Ukraïni.

Bìryla, M. V. (1966). *Belaruskaâ antrapanìmìâ: Ulasnyâ ìmëny, ìmëny-mânuškì, ìmëny pa bac'ku, prozvìščy* [Belarusian anthroponymy: Personal names, nicknames, patronymics, surnames]. Mìnsk: Navuka ì tèhnìka.

Bricun-Hodak, M. Ì. (2002). *Lìtopisna zemlâ drevlân: Arheologìâ.* Ìstorìâ. Etnografìâ [The chronicle land of the Drevlians: Archaeology. History. Ethnography]. Korosten′: Kraêzn. t-vo «Radogošа».

Filin, F. P., Sorokoletov, F. P. (red.). (1986). *Slovar' russkih narodnyh govorov* [Dictionary of Russian folk dialects] (vip. 21). Leningrad: Nauka.

Gebauer, J. (1903). Slovník staročeský [Dictionary of Old Czech] (t. 1). Praha: Unie.

Golovna redakcìâ URE AN URSR. (red.). (1973). Ìstorìâ mìst ì sìl Ukraïns′koï RSR: Žitomirs′ka oblast′ [History of cities and villages of the Ukrainian SSR: Zhytomyr region]. Kiïv.

Grìnčenko, B. (red.). (1908). *Slovar' ukraïns'koï movi* [Dictionary of the Ukrainian language] (t. 2). Kiïv.

Grković, M. (1986). *Rečnik imena Banjskog, Dečanskog i Prizrenskog vlastelinstva u XIV veku* [Dictionary of names of the Banjska, Dečani, and Prizren estates in the 14th century]. Beograd: Narodna knjiga.

Gumec′ka, L. L., Kernic′kij, Ì. M. (red.). (1977). *Slovnik staroukraïns'koï movi XIV–XV st.* [Dictionary of the Old Ukrainian language of the 14th–15th centuries] (t. 1). Kiïv: Naukova dumka.

Ìnstitut ukraïns′koï movi NAN Ukraïni. (b.d.). *Onomastična kartoteka Ìnstitutu ukraïns'koï movi NAN Ukraïni* [Onomastic card index of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine].

Jabłonowski, A. (red.). (1894–1897). *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Ziemie ruskie* (t. 9–11) (Źródła dziejowe, t. 20–22) [Poland in the 16th century in terms of geographical and statistical characteristics. Ruthenian lands (Vols. 9–11) (Historical sources, Vols. 20–22)]. Warszawa: Gebethner i Wolff.

Kirnenko, V. Ì., Stadnik, V. Ì. (red.). (1987). *Ukraïns'ka RSR: Admìnìstrativno-teritorìal'nij ustrìj na 1 sìčnâ 1987 r.* [Ukrainian SSR:administrative and territorial structure as of 1 January 1987]. Kiïv: Gol. red. URE.

Kondratûk, R. Û., Samolûk, D. Â., Tabačnik, B. Š. (2007). *Admìnìstrativno-teritorìal'nij ustrìj Žitomirśini 1795–2006 roki. Dovìdnik: Oficìjne vidannâ* [Administrative and territorial structure of the Zhytomyr region, 1795–2006. Handbook: official edition]. Žitomir: Vid-vo «Volin′».

Leontovič, F. I. (red.). (1896). *Akty litovskoj metriki* [Acts of the Lithuanian metrica] (T. I, Vyp. 1: 1413–1498 gg.). Varšava: Izd. Imperatorskogo Varšavskogo Universiteta.

Matvìênko, A. M., Mojsìênko, V. M. (red.). (2002). *Aktova kniga Žitomirs'kogo grods'kogo urâdu 1611 roku* [Act book of the Zhytomyr castle court of 1611]. Žitomir: Deržavne komunal′ne knižkovo-gazetne vid-vo «Polìssâ».

Mojsìênko, V. M. (red.). (2004). *Akti Žitomirs'kogo grods'kogo urâdu: 1590 r., 1635 r.* [Acts of the Zhytomyr castle court: 1590, 1635]. Žitomir: Žitomirs′kij deržavnij unìversitet ìm. Ìvana Franka.

Nepokupnij, A. P., Strižak, O. S., Cìlujko, K. K. (red.). (1979). Slovnik gìdronìmìv Ukraïni [Dictionary of hydronyms of Ukraine]. Kiïv: Naukova dumka.

Opis' aktovoj knigi Kievskago Central'nago arhiva, označennoj po spisku onago pod" № 2. (1869). [Inventory of the act book of the Kyiv Central Archive, listed as no. 2]. Kiev": Universitetskaâ tipografiâ.

Pohilevič, L. I. (2005). *Skazaniâ o naselennyh mestnostâh Kievskoj gubernii ili statističeskie, istoričeskie i cerkovnye zametki o vseh derevnâh, selah, mestečkah i gorodah, v predelah gubernii nahodâśihsâ* [Accounts of the inhabited localities of the Kyiv governorate, or statistical, historical, and ecclesiastical notes on all villages, hamlets, towns, and cities located within the governorate] (Perevidannâ). Bìla Cerkva: Oleksandr Pšonkìvs′kij. (Origìnal′na pracâ opublìkovana v 1864 r.).

Polnoe sobranie russkih letopisej. Tom 1: Lavrent'evskaâ letopis'. (1962). [Complete collection of Russian chronicles. Vol. 1: The Laurentian chronicle] (3-tê vid.). Moskva: Izdatel′stvo vostočnoj literatury.

Popìvs′kij, M. F. (red.). (1947). *Ukraïns'ka RSR: Admìnìstrativno-teritorìal'nij podìl na 1 veresnâ 1946 r.* [Ukrainian SSR: administrative and territorial division as of 1 September 1946]. Kiïv: Ukraïns′ke vid-vo polìtičnoï lìteraturi.

Radzimiński, Z. L. (red.). (1887). *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie* [Archive of the Lubartowicz Sanguszko princes in Slavuta] (t. 1). Lwów: Drukarnia Instytutu Stauropigiańskiego.

Red′ko, Û. K. (2007). *Slovnik sučasnih ukraïns'kih prìzviś* [Dictionary of contemporary Ukrainian Surnames] (t. 1–2). L′vìv: Nauk. t-vo ìm. T. Ševčenka.

Rozov, V. (1928). *Ukraïns'kì gramoti. Tom peršij: XIV v. ì perša polovina XV v.* [Ukrainian charters. Vol. 1: The 14th century and the first half of the 15th century]. Kiïv: Ukraïns′ka Akademiâ Nauk.

Runkevič, S. G. (1907). *Opisanie dokumentov arhiva zapadnorusskih uniatskih mitropolitov* [Description of the documents of the Archive of the Western Russian Uniate Metropolitans] (t. 2). S.-Peterburg″: Sinodal′naâ tipografiâ.

Rymut, K. (1994). *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych* [Dictionary of surnames currently used in Poland] (t. 10). Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.

Schlimpert, G. (1978). *Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutschen Geschichte* [Slavic personal names in medieval sources on German history]. Berlin: Akademie-Verlag.

SGKP = Sulimierski, F., Chlebowski, B., Walewski, W. (red.). (1880–1902). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* [Geographical dictionary of the Kingdom of Poland and other Slavic countries] (t. 1–15). Warszawa: Nakł. F. Sulimierskiego i W. Walewskiego.

Sławski, F. (2011). *Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska* [Slavic word formation, vocabulary, and etymology]. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Strižak, O. S. (red.). (1985). *Etimologìčnij slovnik litopisnih geografìčnih nazv Pìvdennoï Rusì* [Etymological dictionary of chronicle geographical names of southern Rus']. Kiïv: Naukova dumka.

Taszycki, W. (red.). (1974). *Słownik staropolskich nazw osobowych* [Dictionary of Old Polish personal names] (t. 4). Wrocław etc.: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Teodorovič, N. I. (1888). *Istoriko-statističeskoe opisanie cerkvej i prihodov Volynskoj eparhii* [Historical and statistical description of the churches and parishes of the Volhynian eparchy] (t. 1). Počaev.

Trubačev, O. N., Žuravlev, A. F. (red.). (1981). Ètimologičeskij slovar′ slavânskih âzykov: Praslavânskij leksičeskij fond [Etymological dictionary of the Slavic languages: Proto-Slavic lexical stock] (vyp. 8). Moskva: Nauka.

Tupikov, N. M. (1903). *Slovar' drevnerusskih ličnyh sobstvennyh imen* [Dictionary of Old Rus' personal names]. S.-Peterburg″: Tipografiâ I. N. Skorohodova.

Vavričin, M. (2004). Karta Polìssâ Danìelâ Cvìkkera [The map of Polissya by Daniel Zwicker]. U: Ì. Girič, Â. Gricak, M. Krikun, L. Rudnic′kij, N. Âkovenko (red.), *Do džerel: Zbìrnik naukovih prac' na pošanu Olega Kupčins'kogo z nagodi jogo 70-rìччâ* (t. 2, s. 781–790). Kiïv–L′vìv: Naukove tovaristvo ìm. Ševčenka.

Veselovskij, S. B. (1974). *Onomastikon: Drevnerusskie imena, prozviša i familii* [Onomasticon: Old Rus' given names, nicknames, and surnames]. Moskva: Nauka.

Žemenec′kij, K., Černec′kij, Ê., Ûzvìkevič, P., Šimčik, V. (2014). *Tarifi podimnogo podatku, sejmikovì laudi ì lûstracìï Kiïvs'kogo voêvodstva peršoï polovini XVIII stolìttâ* [Hearth tax tariffs, sejmik lauds, and lustrations of the Kyiv voivodeship of the first half of the 18th century]. Bìla Cerkva: Vid. Oleksandr Pšonkìvs′kij.

SUMMARY

NOTES ON THE ANTROPONYMY OF THE 16TH CENTURY BASED ON HISTORICAL DOCUMENTS OF THE ZHYTOMYR REGION

A fragment of the 16th-century anthroponymicon of the Zhytomyr region is described. Based on the historical sources utilized, the process of the formation of Ukrainian anthroponyms in one of the oldest ethnically stable areas of the Eastern Slavs is examined. Through the documented names of settlements whose origins are associated with anthroponyms (clarified each time using historical-etymological analysis), particularly those that preserve traces of pre-Christian naming and point to archaic linguistic features of local traditions, it was possible to reconstruct a series of anthroponyms: *Radamysl*, *Khoten*, *Yarun*, and others. Despite the predominance of patronymic forms with the suffixes *-ych*, *-evych*/*-ovych* in the names of settlements of the region, it was possible to find a continuation of the earlier tradition which was based on name-derived settlement names. There are not many of them, but they are of particular interest due to the names they present, their word-formation structure, especially with the suffix **-ęt-*. Despite the fact that the anthroponyms fixed in the bases of local oikonyms are structurally poorer (due to their one-component nature) than the two- and three-part anthroponyms already in use at that time, their informative value in terms of restoring the Old Ukrainian noun is invaluable. The coexistence of old and new anthroponymic formulas in new historical conditions is evidenced by the sources we used. The number of anthroponyms examined is sufficient to draw conclusions about the common anthroponymic formulas used among both commoners and the elite representatives. While there is a significant number of anthroponymic formulas with the suffixes *-ych*, *-evych*, *-ovych*, the absence of patronymic expressions with the suffix *-enko*, characteristic of other parts of Ukraine in the 16th century, is notable, particularly in the anthroponymy of Zhytomyr Castle. The anthroponymic formulas of the studied region in the 16th century undoubtedly underwent stabilization. Compared to the previous period, there is a noticeable increase in the number of two- and three-membered anthroponyms. It is too early, however, to talk about cardinal changes at this time.

Keywords: anthroponym, anthroponymic formula, oikonym, composite names